

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

lösa den outhärdliga inre och yttre konflikt hemmiljön skapade.

I avhandlingens slutkapitel följer Shideler spänningen mellan dröm och verklighet, liv och död, samt dess långsamma upplösning, genom hela Ekelöfs författarskap fram till och med 1951. Den känslighet för texterna han tidigare visat prov på överger honom här ibland. När Ekelöf i dikten *Gryning i Sorgen* och stjärnan beskriver hur »Kvarblivna flyttfåglar / tiger i träden: / Ingenting driver mera / den håglösa själen till flykt» kommenterar Shideler: »Momentarily freed of fear and of longing for the ideal, his soul is now quiet» (s. 81). Denna tolkning, där friden och stillheten betonas, stämmer bättre med Shideler's översättning av de citerade raderna, än med originalets behärskade desperation och resignerade bitterhet.

Reidar Eknerns bibliografi utkom tydligen efter det att Shideler ställt samman större delen av sin avhandling. En del för Shideler möjligen okända men säkert svårartkologiska texter har följaktligen kommit fram, vilka ytterligare kan belysa Röster under jorden. Man kan sålunda konstatera att Ekelöf använt sig av vad som i stort sett skulle bli diktens slutparti i en artikel i *Stockholms-Tidningen* 20.5.1934. Något överraskande visar sig »avgrundens hus» vara ett bibliotek, där forskarna »letar i sina torra lövhögar efter den röda tråden, sanningens lilla metmask». Bildning, kultur och tradition uppfattas som livshotande, förkvävande företeelser. I den version av dikten som publicerades i BLM 1951 finns rester kvar av denna uppfattning. Två av de fem avdelningarna har underskriften »(Carolina Rediviva)». Denna konkretisering av ett viktigt avsnitt i dikten, där dess samband med en problematik som var aktuell på 30-talet tydligt framgår, gör en viss komplettering av Shideler's analys önskvärd.

Den metod Shideler använder sig av ställer stora krav på utövarens känslighet. Överensstämmelserna i situation eller symbolik mellan olika texter får inte vara av en ytlig eller tillfällig natur om de skall kunna motivera hållbara slutsatser. Shideler äger i rikt mått detta sinne för väsentligheter, men det kan ibland svika honom, så t. ex. när han knyter samman titeln *Röster under jorden* med hur den unge Ekelöf genom föräldrahamnets tunna väggar hör sin far muttra meningslösa ramsor. Att faderns negativa, hotfulla sida skulle representeras av hans ansikte medan hans röst skulle motsvara en positiv, hjälpsamt aspekt är också en slutsats som vilar på svagt textunderlag, och resonemanget förs väl långt när en klockringning i en text antas symbolisera den ljusa sidan av fadersidentifikationen, eftersom det är fråga om ett hörselintryck.

Det är beklagligt att Shideler inte ägnat något intresse åt det litterära sammanhang i vilket *Röster under jorden* bör placeras. Denna underlåtenhet

kan inte vara av principiell natur eftersom han emellanåt går utanför dikten för att göra en föreställning mer påtaglig eller för att hänvisa till en analog gestaltning av ett motiv. Han nämner hur fortidens orakel tolkade ljud från underjorden och anför ett citat ur Hesses *Demian* som en parallell till temat med den fångne fågelns utbrytningsförsök i *Röster*. Det hade kanske varit lämpligare att utreda den swedenborgska bakgrund man tycker sig skymta i dikten eller ett möjligt samband med *Spöksonaten*. »Den där bleka flickan! (hennes hand är hos blommorna / i fönstret» förefaller mig vara en tydlig hänvisning till *Fröken i Strindbergs skådespel*, där det f. ö. förekommer åtskilliga levande döda, människor som stelnat i falska roller. »Den där unge mannen! (det är något fel med hans / ansikte)» kan i så fall bl. a. tänkas vara den utvakade, orakade *Studenten* med de inflammerade ögonen. *Studentens far* sägs ha slutat på *dårhuset* och ett samband mellan Ekelöfs dikt och *Spöksonaten* på denna punkt låter sig väl förenas med Shideler's påpekande att minnesbilder av fadern kan urskiljas i *Röster*.

De avlyssnade rösterna från underjorden utgör ju inte heller något originellt motiv i litteraturen. Ekelöfs dikt kunde t. ex. ha sammanställts med *Dostojevskijs* novell *Bo-bo* eller med den historia av *Catulle Mendés* som Ekelöf översatte i *Svenska Dagbladet* 30.7.1933.

Shideler har onekligen riktat uppmärksamheten på ett betydelsefullt skede i Ekelöfs liv. Att upplevelsen av den sjuke fadern efterlämnat djupa spår finns det ingen anledning att betvivla. Vad beträffar *Röster under jorden* bör tesen om barndomsintryckens oerhörda roll dock modifieras något. 1932 skrevs de första versionerna av dikten och Ekelöf befann sig då i ett emotionellt instabilt läge. Som Reidar Ekner påpekar i ett förord måste man med all säkerhet också ta hänsyn till diktarens personliga situation vid denna tid om man vill analysera den nitton år senare publicerade dikten.

Shideler har tydligen skrivit hela sin avhandling på amerikansk botten. Hans materialsituation har varit allt annat än gynnsam, vilket också framgår av källhänvisningarna. Det har fordrats ett ovanligt mod att trots detta gripa sig an med en så svår uppgift. Att det ej varit övermod vittnar resultatet om.

Pär Hellström

Leif Sjöberg: *A Reader's Guide to Gunnar Ekelöfs A Mölna Elegy*. Twayne Publishers, Inc. New York 1973.

Av Reidar Eknerns Ekelöfbibliografi framgår att Leif Sjöberg är vår flitigaste Ekelöfforskare, om

man undantar bibliografen själv. Sjöbergs tyngst vägande bidrag har behandlat *En Mölna-Elegi*, men de står att läsa i tidskrifter som för många kanske kan vara svåra att komma över, *The Germanic Review* och *Scandinavian Studies*, en otryckt licentiatavhandling inte att förglömma. Det är glädjande att Sjöberg nu gjort resultaten av sina forskarmödor mera lättåtkomliga genom att sammanfatta dem i bokform. Åtskilligt är emellertid utelämnat, så den intresserade bör fortfarande leta tidskriftsbidragen.

Som preludier till den egentliga undersökningen av *Elegin* diskuterar Sjöberg bl. a. den släkt- och personhistoriska bakgrunden till vissa avsnitt i dikten och den »musikaliska» kompositionsteknik Ekelöf använt sig av. Han ser den omfattande mytologiska apparaten som ett uttryck för Ekelöfs föreställning om de mänskliga existensvillkorens oföränderlighet tiderna igenom och ger vidare en måhända onödigt utförlig redogörelse för den halvt besvikna beundran med vilken *Elegin* motogs när den äntligen gavs ut i sin helhet. Kanske hade det varit lämpligare att placera en del av dessa inledande resonemang som avslutning och sammanfattning, efter den minutiösa genomgång av citat och allusioner i *Elegin* som i övrigt utgör bokens innehåll.

Grundtemat i Ekelöfs dikt är tiden och tidsupplevelsen och diktaren själv har i en kommentar angivit sitt syfte när han säger att *Elegin* vill vara »ett vertikalsnitt genom alla de olika lagren av samtidigt framflytande tidelement, samtidigt *flyter* dikten, är i rörelse». Det är den första delen av yttrandet Sjöberg tagit fasta på när han försöker identifiera alla de röster och gestalter som trängs med varandra och under den skildrade tidsenheten vill komma till tals genom diktaren-protagonisten, den ensamme grubblaren på Mölna brygga.

En undersökning av Sjöbergs typ kan säkert kompletteras på många punkter, eftersom varje läsare av *Elegin* möter dikten med sin egen, mer eller mindre originella referensram. Hänvisningarna till Shakespeares *Stormen* i parkscenen kunde sålunda ha utökats. Antagonismen mellan Älvan och Kvarnvätten har en parallell i Ariels drift med de druckna upptågsmakarna Stefano och Trinculo, vilka utpekats direkt i kvarnvättens replik att han i rollistan inte var den fule utan »bara en av de där fulla, / så tappert att jag inte minns en gång / vem häken som jag var!». – De inledande orden i *Gorgonpartiet* – »Förbannad vare du / förbannad är uttytt helig» – kan vara en anspelning på den romerske grammatikern Servius' kommentar till *Eneiden* III: 57 (»*auri sacra fames*»): »*sacra id est exercrabilis*», en tolkning Ekelöf med all sannolikhet läst eftersom den återfinns i det första *Petronius*-fragmentet. – Det sken »som härrör från de myriader varelser / med vilka

havet är så rikt begåvat» och som skildras i stormscenen vid ekvatorn erinrar om en liknande syn i Coleridges *The Rime of the Ancient Mariner*. – Enhörningsmotivet i *Elegin* kan kanske också knytas till litterära gestaltning och inte bara till bildframställningar, som Sjöberg gjort. Man kan tänka på Rilkes sonett *Das Einhorn* eller på en variant av samma motiv i *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*.

Vägen från undersökningens färdigställande till dess tryckning har varit osedvanligt lång. Förordet är daterat nyårsdagen 1970 men utgivningen har inte skett förrän tre år senare. Härigenom har Sjöberg inte kunnat utnyttja Landgrens fynd av en Herakleitos-Stagnelius-anspelning eller Josef Michls korta artikel i *SLT* om Ekelöf och Kafka, vilken uppenbarligen är relevant för tidsuppfattningen i det parti av *Elegin* som skildrar en sjukdomsdag i barndomen.

Det måste betonas att Sjöbergs bok – på gott och ont – är skriven för amerikansk publik. Till de positiva sidorna hör bl. a. att flera centrala Ekelöftexter, prosa såväl som lyrik, för första gången presenteras i översättning. Att det lekfulla och vitsiga i *Elegin* härvid försvinner är förmodligen oundvikligt. De paralleller Sjöberg drar mellan Ekelöf och amerikanska diktare som Pound och Wallace Stevens är i all sin korther givande också för svenska läsare.

Till den negativa sidan måste föras den tendens till ovidkommande lärdomsuppvisning som förvisso inte är begränsad till engelsk och amerikansk litteraturforskning, även om den där tagit sig särskilt besynnerliga former. Till de värsta oarterna hör vanan att låna en beteckning eller en distinktion mellan olika begrepp från en tidigare forskare utan att redogöra för innebörden av den övertagna terminologin och ofta utan att ens i notapparaten nämna vart den intresserade bör vända sig för att inhämta erforderlig upplysning. Sjöberg hemfaller ibland åt detta slag av meningslös information, t. ex. när han säger att Ekelöf utnyttjar metamorfosen som »a source of knowledge (in Wimsatt's sense)» (s. 34) eller när han påpekar att latinavsnitten i *Elegin* är »vulgar», medan abortscenen är »indecent» om man använder H. C. Gardiners begreppsapparat i *Norms for the Novel* (s. 86). För den som inte har Wimsatts produktion eller Gardiners bok i färskt minne blir hänvisningarna enbart irriterande.

Sjöberg har ett mycket fint sinne för den emotionella logiken i *Elegin*. Han visar känsligt hur rader som till synes oförmedlat följer på varandra kan bindas samman genom att återföras på en gemensam symbol eller ett tidigare utvecklat motiv. De korrespondenser han noterar mellan *Elegins* olika avsnitt, förbud till kommande temata, återklanger av tidigare, belyser också det komplicera-

de diktbygget och pekar på rader av intressanta forskningsuppgifter.

Till de stora förtjänsterna i Sjöbergs bok hör den noggranna genomgången av Elegins latinsekvenser, varvid även de illustrationer som beledsagar texten kommenteras. Hänvisningen till den av Ekelöf okände Audollents Defixionum tabellae för de tre inledande »fastnaglingsformlerna» bör emellertid ersättas av en referens till Diehls Vulgärlateinische Inschriften, en av Ekelöfs huvudkällor för de övriga latintexterna. Formlerna återfinns där som nr 856 (mitten), 852 (början) och 851.

Fastän Sjöbergs ambition inte har varit att ge ett helhetsperspektiv på Elegin har framställningen ändå blivit onödigt splittrad. Avsnittet A Pyre on the Beach, f. ö. ett av de få i dikten som Sjöberg har avskilt under en egen rubrik utan några egentliga skäl, skall innehålla en allusion till Edward Trelawns beskrivning av Shelleys likbål, citat från Rimbauds Mauvais sang respektive L'Impossible, anspelningar på dryader och på diverse figurframställningar. Referenserna knyts emellertid aldrig samman till en helhet, kanske överstiger detta mänsklig förmåga, men man får inte heller någon vägledning om hur de fungerar i det enskilda avsnittet. Upplevelsen av dikten befördas inte av den information som ges.

De mindre textavsnitt i vilka Sjöberg indelat dikten borde ha analyserats som helheter. Då skulle man ha nått en bit på vägen mot en total-syn på Elegin, och de referenser som nu sträcker sig över större delar av dikten, t. ex. Odysseus- och drömspelsmotiven, kunde då också få den uppmärksamhet de bör ha.

Man kan inte påstå att Ekelöfs elegi som helhet har blivit tydligare och gripbarare genom denna undersökning, men vi har förmodligen försett oss med de flesta nycklarna till dikten. Man får hoppas att Sjöberg skall utnyttja sin imponerande kunskap om En Mölna-Elegi för att återvända till texten med vidgade syften och utföra den sammanfattande överblick, den helhetstolkning, som nu framstår som allt mer angelägen. Om en sådan överhuvud taget är möjlig att genomföra torde Leif Sjöberg ha de bästa förutsättningar att lyckas.

Pär Hellström

Skandinavische Lyrik der Gegenwart. IX. Studienkonferenz der International Association for Scandinavian Studies (IASS). Referate und Berichte. Herausgegeben von Otto Oberholzer. Verlag J. J. Augustin. Glückstadt 1973.

I juli 1972 hölls i Kiel den nionde studiekonferensen för International Association for Scandinavian Studies under temat »Nutida skandinavisk lyrik». Tack vare konferensvärderna Otto Oberholzer före-

ligger nu en rapport över vad sig där tilldrog: Skandinavische Lyrik der Gegenwart.

Det ligger i sakens natur att en publikation av denna typ blir ganska splittrad och oenhetlig, och i en kort anmälan kan endast vissa bidrag beröras. Rapporten är uppdelad i fyra huvuddelar: Bestandsaufnahme, Hauptreferate, Berichte aus den Arbeitsgruppen, Einzelreferate und Berichte.

I den inledande »inventeringen» skisserar författaren Lars Gustafsson bakgrunden till relativismen i 60-talets svenska lyrik och pekar på trolöshetsdebatten, idén om det »öppna» konstverket, den »demokratiska» konkretismen och nyenkelheten som de viktigaste faktorerna. Torben Broström konstaterar, att produktionen av lyrik i Danmark ökat kraftigt, samtidigt som det skett en förskjutning från intresset för språkets innehåll till dess funktion, vilket fått sitt främsta uttryck i konkretismen, samt en strävan att underminera författarrollen. Den norska lyriken, hävdar Kjell Heggelund, är jämförd med svensk och dansk tämligen sparsam och traditionell, men en nyhet under 60-talet är intresset för författarens ekonomiska, sociala och politiska roll. I sin rapport om läget på Island går Sveinn Skorri Höskuldsson längre tillbaka i tiden, till den lyriska formrevolution som ägde rum på 40-talet, just under det skede i Islands historia, som föranledde de radikalaste förändringarna i själva samhällets struktur. Island intar i flera fall en särställning bland de skandinaviska länderna, vilket sätter sin prägel på diktingen: dels genom fasthållandet vid den gamla diktartaditionen, som verkat hämmande på utvecklingen av nya lyriska former, dels genom sin speciella situation alltsedan krigsslutet, vilket haft till följd att diktarna mera engagerat sig i sina inhemska problem än i internationell politik. Men på senare år har en dikargeneration framträtt, som ägnat sig åt både formexperiment och sociala och globalt politiska frågor.

Från icke-skandinavisk synpunkt skärskådas den svenska lyriken i utlandet. P. M. Mitchell finner i en språkligt elegant men väl svepande översikt att dess betydelse i USA i stort sett är lika med noll. Amy van Marken menar att de nordiska länderna har en rikt facetterad lyrik av hög kvalitet, som satt vissa spår i Holland, t. ex. den nyenklade poesin, medan det är tunnått med konkretister och politiska diktare. När det gäller skandinavisk lyrik i Tyskland intar, påpekar Otto Oberholzer, Sverige en särställning, främst genom att vi haft förmånen att hysa en så lysande diktarpersonlighet som Nelly Sachs, som ju flitigt översatt svenska diktare från Södergran till Tranströmer och ägnat separata volymer åt Edfelt, Ekelöf, Lindegren och Vennberg. Han nämner också vår flitige kontaktperson Gustav Korlén som viktig faktor i de tysk-svenska förbindelserna. István Bernáth, verksam